

УДК 339.1:502.174.3: 620.2
JEL classification: D47, L81, Q56, M31
[https://doi.org/10.31891/dsim-2026-15\(10\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2026-15(10))

ПЕРСПЕКТИВНІ МОДЕЛІ ТОРГІВЛІ, ЗАСНОВАНІ НА ПРИНЦИПАХ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ: ТОВАРОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

ДРАЖНИЦЯ Сергій

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри економічної теорії, підприємництва та торгівлі
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0000-0001-5390-1054>
sergvd76@gmail.com

КАЛІНСЬКИЙ Євген

кандидат технічних наук, доцент
доцент кафедри товарознавства, стандартизації та сертифікації
Херсонський національний технічний університет
<https://orcid.org/0000-0002-2605-8759>
kalinsky30@gmail.com

ЛИХОГОД Олександр

Здобувач PhD
Хмельницький національний університет
<https://orcid.org/0009-0001-1506-7457>
lyhagod_a@ukr.net

У даній статті автори розкривають суть циркулярної економіки та її принципів (повторне використання, вторинна переробка, тощо), визначають рівень впливу принципів циркулярної економіки на якість та асортимент товарів, визначаючи перспективні організаційні моделі торговельного обслуговування споживачів.

Також у статті авторами здійснено короткий аналіз функціональних моделей організації торгівлі в Україні та за кордоном із визначенням їх впливу на асортимент та якість товарів, а також екологічний стан навколишнього середовища.

На основі проведеного аналізу авторами запропоновано декілька перспективних моделей організації торгівлі, які ґрунтуються на принципах циркулярної економіки та сприяють розширенню асортименту товарів і послуг в торгівлі, сприяють підвищенню їх якості та мінімізують негативний вплив такої господарської діяльності на екологію оточуючого середовища.

Ключові слова: моделі торгівлі, циркулярна економіка, асортимент товарів, якість товарів, ресурси.

PROSPECTIVE TRADE MODELS BASED ON CIRCULAR ECONOMY PRINCIPLES: THE COMMODITY ASPECT

DRAZHNYTSIA Serhii

Khmelnytsky National University

KALINSKY Evghen

Kherson National Technical University

LIKHOGOD Oleksandr

Khmelnytsky National University

In this article, the authors reveal the essence of the circular economy and its principles (reduction of consumption, reuse, recycling), determine the level of influence of the principles of the circular economy on the quality and assortment of goods, and identify promising organizational models of retail customer service. It has been established that adherence to the principles of the circular economy in the process of organizing consumer trade services not only helps reduce the negative impact of economic activity in this industry on the environmental situation, but also ensures an expansion of the range of goods and an improvement in their quality.

The authors also conducted a brief analysis of functional models of trade organization in Ukraine and abroad, determining their impact on the assortment and quality of goods, as well as the ecological state of the environment. As a result of the analysis, it was found that most modern and progressive models of organizing trade services (both in Ukraine and abroad) are based on automation and informatization processes, the use of artificial intelligence resources (AI agents), virtual (VR) and augmented (AR) reality, as well as the resources of the buyers themselves (self-service), without paying due attention to the environment.

Based on the analysis conducted, the authors proposed several promising models of trade organization that are based on the principles of the circular economy and contribute to expanding the range of goods and services in trade, improving their quality, and minimizing the negative impact of such economic activity on the environment. According to the authors, such promising green trade models, which, in addition to improving the ecology of the environment, will also contribute to expanding the range of goods and services, their quality and level of service, are rental and leasing models, organization of the secondary market and exchange platforms, restoration of packaging turnover, buyback, and integrated models.

Keywords: trade models, circular economy, product range, product quality, resources.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Останнім часом у світі набирає обертів процес переходу суспільства від лінійної моделі споживання до регенеративної. Даний процес уже набув глобального масштабу. Сьогодні торгівля перестає бути просто етапом обміну товару, перетворюючись на активного учасника його життєвого циклу. Традиційна лінійна модель «придбав – реалізував (використав) – викинув» вичерпала себе. Зростання обсягів відходів та дефіцит природної сировини змушують бізнес шукати моделі, які дозволяють зберігати додану вартість продуктів якомога довше. З точки зору товарознавства виникає потреба в оцінці товарів не лише за функціональним призначенням, а й за показниками їхньої «циркулярності» (ремонтпридатність, можливість модернізації та переробки, тощо). До того ж, сучасний споживач (особливо покоління Z та міленіали) дедалі частіше обирає стале споживання. Популярність секонд-хендів, сервісів оренди та перепродажу (re-commerce) стрімко зростає. Торгівля має адаптуватися, пропонуючи нові формати: Trade-in, Subscription-based models (користування замість володіння), Refurbishment (продаж відновлених товарів).

За таких умов парадигма товарознавства також дещо змінюється. Традиційне товарознавство зосереджувалося на споживних властивостях нового виробу. Сучасний товарознавчий підхід включає такі поняття як «Еко-дизайн» (оцінка матеріалів на безпечність для довкілля та легкість розбирання), «Довговічність» (обґрунтування якості через стійкість до фізичного та морального зносу), «Сертифікація та маркування» (Розробка критеріїв для «зелених» товарів та товарів, що пройшли відновлення).

Україна, як кандидат у члени ЄС, має імплементувати директиви щодо еко-дизайну та «права на ремонт» (Right to Repair). Торговельні мережі будуть зобов'язані забезпечувати збір відходів упаковки та товарів, що відслужили свій термін. Без глибокого товарознавчого аналізу неможливо побудувати ефективну систему реверсивної логістики та ідентифікації товарів, придатних для повторного обігу.

Таким чином, актуальність теми зумовлена необхідністю створення науково обґрунтованої бази для впровадження нових бізнес-моделей у торгівлі. Це дозволить Українському бізнесу бути конкурентоспроможним на міжнародному ринку, мінімізувати екологічні ризики та задовольнити запит суспільства на відповідальне споживання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням розвитку та підвищення ефективності функціональних та організаційних моделей торгівлі присвячено ряд наукових праць видатних вчених, серед яких праці Петра Куцика, Віктора Апопія, Ігоря Міщука, Ярослава Антонюка, Юрія Дайновського, Ігоря Франіва, Сергія Дражниць, тощо. Проблеми циркулярної економіки та сталого розвитку досліджували Леонід Мельник, Наталія Притульська, Лариса Любохинець та багато інших. У працях зазначених авторів визначено суть та основні напрями розвитку функціональних і організаційних моделей торгівлі, основні принципи, завдання та механізми їх функціонування, принципи, завдання та інструменти сталого економічного розвитку і циркулярної економіки, тощо. Проте, формуванню прогресивних сучасних моделей організації торгівлі, які б ґрунтувались на принципах циркулярної економіки та забезпечували удосконалення торгівлі з позиції товарознавства, приділено не достатньо уваги. Тому дане дослідження покликане сформулювати пропозиції щодо прогресивних моделей торгівлі, заснованих на принципах циркулярної економіки та товарознавчого аспекту.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою даного дослідження є формування моделей торгівлі, заснованих на принципах циркулярної економіки та товарознавчому аспекті.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення наступних завдань:

- визначити суть і принципи організаційних моделей торгівлі та циркулярної економіки;
- проаналізувати та порівняти між собою різні моделі торгівлі, які широко використовуються в Україні і світі на сьогоднішній день;
- запропонувати альтернативні моделі торгівлі, сформовані на принципах циркулярної економіки та товарознавчої доцільності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У сучасному світі, що стикається з викликами обмеженості ресурсів та забруднення навколишнього середовища, концепції циркулярної економіки стають ключовим фактором стійкого розвитку. Світ характеризується переходом від лінійної моделі споживання до регенеративної (циркулярної). Відповідно до цієї концепції відбувається і реформування самих торговельних моделей. [1]

Модель торгівлі (модель продажів) – це систематизований підхід, стратегія або схема, за якою компанія організовує процес взаємодії з клієнтами для продажу товарів чи послуг, включаючи етапи пошуку, комунікації, закриття угоди та утримання покупців. Вона визначає, як бізнес створює, доставляє цінність та отримує прибуток. Дотримання принципів циркулярної економіки в процесі організації споживчого торговельного обслуговування не лише сприяє зменшенню негативного впливу господарської діяльності в цій галузі на екологічну ситуацію, але й забезпечує розширення асортименту товарів та покращення їх якості. [2]

Варто відмітити, що традиційні (лінійні) моделі торгівлі більше сконцентровані на економічній ефективності результатів діяльності, залишаючи поза увагою такі аспекти як соціальна відповідальність, екологічна безпечність, тощо. [3] Порівняльна характеристика лінійних моделей торгівлі і циркулярної торгівлі подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Порівняння лінійної та циркулярної торгівлі

Параметр	Лінійна торгівля	Циркулярна торгівля
Мета	Максимізація обсягів продажу	Максимізація життєвого циклу товару
Роль товару	Одноразове джерело прибутку	Багаторазовий актив
Взаємодія з клієнтом	Закінчується в момент продажу	Триває протягом усього циклу (сервіс, повернення)
Товарознавча оцінка	Якість та безпека «тут і зараз»	Потенціал вторинного використання та еко-дизайн

Більшість сучасних та прогресивних моделей організації торговельних послуг (як в Україні, так і за кордоном) базуються на процесах автоматизації та інформатизації, використанні ресурсів штучного інтелекту (AI-агентів), віртуальної (VR) та доповненої (AR) реальності, а також ресурсів самих покупців (самообслуговування), без належної уваги до навколишнього середовища, тоді як циркулярні моделі торгівлі зміщують акценти у бік зменшення споживання, повторного використання, повторної переробки, еко-дизайну, тощо.

Одним із центральних елементів цієї економіки є концепція 3R (Reduce, Reuse, Recycle) – зменшення споживання, повторне використання та переробка. Традиційна лінійна модель торгівлі, заснована на принципі «видобуток-виробництво-використання-утилізація», призводить до значних втрат ресурсів та накопичення відходів. На противагу цьому, моделі 3R пропонують ефективніші шляхи використання матеріалів. [4]

Reduce (Зменшення) – цей принцип передбачає мінімізацію споживання ресурсів та виробництва відходів на всіх етапах життєвого циклу продукту. В торгівлі це проявляється у продажу товарів з мінімальною упаковкою, у впровадженні послуг оренди замість купівлі (наприклад, оренда одягу або інструментів) та у продажу товарів з підвищеним терміном служби.

Reuse (Повторне використання) – принцип сфокусований на продовженні терміну служби продукту або його упаковки без значної переробки. Типовими прикладами є системи обігу тари (скляні пляшки для напоїв), вторинний ринок (комісійні магазини, платформи для продажу вживаних товарів) та обмінні пункти.

Моделі торгівлі, орієнтовані на повторне використання (Reuse-centric) базуються на ідеї, що цінність продукту не вичерпується після його першого використання. Вони створюють економічні механізми для повернення та обігу товарів, що значно знижує потребу у виробництві нової продукції. Прикладами таких моделей є:

– моделі оренди та лізингу. Замість продажу товару компанії пропонують його в тимчасове користування. Це особливо популярно в сферах, де продукти мають високу вартість (наприклад, оренда будівельного обладнання, автомобілів) або використовуються нечасто (одяг для урочистих подій). Сучасні платформи, такі як Rent the Runway, популяризують цю модель у сфері моди. Це дозволяє максимізувати використання продукту, забезпечуючи виробнику стабільний дохід, а споживачу – доступ до продукту без необхідності його купівлі;

– вторинний ринок та платформи обміну. Розвиток технологій сприяв переходу вторинного ринку від локальних комісійних магазинів до глобальних онлайн-платформ, таких як Vinted, Depop або eBay. Ці маркетплейси створюють зручні умови для продажу, купівлі та обміну вживаними товарами між приватними особами. Це не тільки продовжує життєвий цикл продукції, а й сприяє розвитку так званої «комерції з покоління в покоління», де цінність товару переходить від одного власника до іншого;

– системи повернення тари. Ці моделі передбачають створення механізмів для повернення використаної упаковки назад до продавця або у спеціальні пункти. Наприклад, в Німеччині діє система Pfand, де споживач сплачує невеликий депозит за тару (пластикові пляшки, скляні пляшки), який повертається після її здачі. В Україні також впроваджуються подібні ініціативи. Це ефективний спосіб стимулювати повторне використання упаковки.

Програми повернення товарів і тари є невід’ємною частиною сучасної роздрібної та оптової торгівлі. Вони регулюються законодавством про захист прав споживачів і спрямовані на забезпечення довіри клієнтів, покращення логістики та сприяння екологічній стійкості. Товар може повертатись споживачем чи обмінюватись на інший у разі, якщо він має неналежну якість (товар має дефекти, які неможливо усунути, або

не відповідає заявленим характеристикам), або якщо його якість є задовільною, проте він не підійшов за формою, габаритами, фасоном, кольором, розміром або з інших причин. Ця можливість надається за умови, що товар не був у використанні, збережений його товарний вигляд, споживчі властивості, пломби, ярлики, а також розрахунковий документ (чек).

Існують стандартні програми повернення товарів, які засновані на законодавчих вимогах (14-денний термін), та розширені програми, які передбачають більш гнучкі умови, наприклад, подовжений термін повернення (30, 60 або 90 днів) або спрощену процедуру повернення без чека (для лояльних клієнтів). Це служить інструментом підвищення лояльності.

Повернення тари є ключовим елементом упровадження принципів циркулярної економіки та скорочення відходів. Цей процес особливо поширений для скляної, пластикової та металевої тари. Поширеною є застава системи повернення тари (Deposit-Return Schemes, DRS). Це найбільш поширений механізм. При покупці продукту, упакованого в тару (наприклад, пиво у скляній пляшці), споживач сплачує додаткову суму – заставу. Ця застава повертається, коли споживач здає порожню тару в пункт приймання. До речі, пункти приймання тари можуть бути як ручними (невеликі точки приймання в магазинах, де тару приймає продавець), так і автоматичними (фандомати – спеціальні машини, які сканують штрих-код тари, перевіряють її цілісність та видають чек на суму застави, який можна використати для оплати покупок).

Варто відмітити, що поверненню підлягає як багаторазова (поворотна) тара – призначена для повторного використання після санітарної обробки (наприклад, скляні пляшки для напоїв), так і одноразова (неповоротна) тара, яка приймається для подальшої переробки (наприклад, пластикові пляшки, алюмінієві банки, тощо). Перший підхід є найбільш екологічним, оскільки мінімізує виробництво нової тари, тоді як застава одноразової тари стимулює споживачів не викидати тару, а здавати її на переробку.

Основними перевагами програм повернення тари є екологічні (зменшення обсягів відходів, економія природних ресурсів, зменшення енергоспоживання, особливо при повторному використанні тари), економічні (створення нових робочих місць у сфері збору та переробки, зниження витрат для виробників на первинну сировину) та соціальні (підвищення рівня екологічної свідомості населення, залучення до сортування сміття, отримання додаткових вигод, тощо).

Проте, дані програми не позбавлені і певних викликів. Обидві програми (повернення товарів і тари) вимагають налагодженої системи «зворотної логістики». Це включає збір повернених товарів чи тари, транспортування до складів чи центрів сортування, інспекція та сортування (наприклад, браковані товари на утилізацію, придатні на перепродаж, тара на миття чи переробку). Успіх цих програм значною мірою залежить від технологічних рішень, які спрощують і автоматизують процеси, забезпечуючи зручність для споживача і ефективність для бізнесу.

Recycle (Ресайклінг) – цей етап передбачає переробку відходів у нові матеріали для виробництва нової продукції. В торгівлі це може включати створення пунктів прийому вторсировини (пластику, паперу, металу) безпосередньо в магазинах, а також співпрацю з підприємствами, що спеціалізуються на переробці. Ці моделі фокусуються на інтеграції процесів переробки у комерційну діяльність, перетворюючи відходи на новий ресурс та замикаючи виробничий цикл. Прикладами таких моделей є:

- моделі «відход як ресурс». Компанії, що раніше утилізували відходи, починають розглядати їх як цінну сировину для нового виробництва. Наприклад, бренд Patagonia виробляє флісовий одяг з перероблених пластикових пляшок, а компанія Interface створює тротуарну плитку з перероблених рибальських сіток. Ця модель часто вимагає тісної співпраці з партнерами з переробки та інвестицій у нові технології;

- програми зворотного викупу (Take-back programs). Компанії беруть на себе відповідальність за збір своєї продукції після її використання. Наприклад, виробники електроніки, як-от Apple, пропонують програми трейд-ін, де споживачі можуть обміняти старий пристрій на знижку при купівлі нового. Це дозволяє компаніям контролювати потік матеріалів, що повертаються, забезпечуючи їх належну утилізацію або ресайклінг;

- інтеграція пунктів прийому вторсировини у роздрібну торгівлю. Супермаркети та інші торговельні точки створюють спеціальні зони для прийому пластику, скла та іншої вторсировини. Це робить процес сортування та переробки зручнішим для споживачів, підвищує їхню екологічну свідомість та створює додатковий трафік для магазинів.

Аналізуючи перспективи розвитку торговельної галузі з позиції циркулярної економіки отримуємо висновок, що майбутнє циркулярної торгівлі полягає у створенні гібридних моделей, які об'єднують усі принципи 3R, а також у використанні сучасних технологій. [5]

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, все більше компаній комбінують принципи організації торгівлі, використовуючи комбінований (інтегрований) підхід. Наприклад, фірма, продаючи нові товари, також пропонує послуги з ремонту, повернення та ресайклінгу. Це створює єдину екосистему, де споживач може обрати найбільш зручний для себе варіант, а компанія – максимізувати цінність продукту.

Значна роль у розвитку сучасної торгівлі відводиться і сучасним інформаційним технологіям. Інтернет речей (IoT) дозволяє відстежувати використання товару та його стан, що є важливим для моделей оренди. Блокчейн забезпечує прозорість ланцюжків постачання, підтверджуючи походження перероблених матеріалів. Штучний інтелект (AI) оптимізує процеси сортування та переробки відходів, підвищуючи їх ефективність.

Уряди багатьох країн впроваджують програми розширеної відповідальності виробника (EPR), змушуючи компанії фінансувати збір та переробку своєї продукції. Ці ініціативи сприяють подальшому впровадженню моделей циркулярної торгівлі. Проте, наявність ряду проблем, перешкод та нормативних неузгодженостей щодо широкого використання торговельних моделей, заснованих на принципах циркулярної економіки та товарознавчої доцільності, обумовлюють перспективність та необхідність подальших досліджень у цьому напрямку.

Література

1. Циркулярна економіка: навчальний посібник / за наук. ред. І. Л. Татомир, Л. Г. Квасній. Чернівці: ЧНУ, 2021. – 133с.
2. Гавран В.Я. Дослідження нових бізнес-моделей та стилю бізнесу провідних підприємств сфери торгівлі (вітчизняні та закордонні практики) / В.Я. Гавран, І.І. Грибик, Ю.О. Комар. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління». №1.–2025. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2025/may/38846/vse425-179-189.pdf>.
3. Дразниця С.А., Калінський Є.О. (2024). Перспективи та тенденції розвитку вітчизняного ритейлу в період повоєнного часу. Development Service Industry Management, №2, .С.22–25 [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(3\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(3))
4. Страпчук С. Врахування принципів циркулярної економіки при формуванні бізнес-моделі підприємства / Світлана Страпчук. // Галицький економічний вісник. №2 (69). Тернопільський національний технічний університет. – 2021. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/69/955.pdf>.
5. Повадюк Є.О. Впровадження принципів циркулярної економіки в міжнародних логістичних ланцюгах постачання : кваліфікаційна робота магістра: 292 Міжнародні економічні відносини / Є.О. Повадюк ; Хмельниц. нац. ун-т. – Хмельницький, 2025. – 64 с. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a933b089-18de-4a91-811c-5e1170943bc7/content>

References

1. Tsykuliarna ekonomika: navchalnyi posibnyk / za nauk. red. I. L. Tatomyr, L. H. Kvasnii. Chernivtsi: ChNU, 2021. – 133s.
2. Havran V.Ya. Doslidzhennia novykh biznes-modelei ta styliu biznesu providnykh pidpriemstv sfery torhivli (vitchyzniani ta zakordonni praktyky) / V.Ya. Havran, I.I. Hrybyk, Yu.O. Komar. // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Seriiia «Problemy ekonomiky ta upravlinnia». №1.–2025. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2025/may/38846/vse425-179-189.pdf>
3. Drazhnytsia S.A., Kalynskiy Ye.O. (2024). Perspektyvy ta tendentsii rozvytku vitchyznianoho riteilu v period povoiennoho chasu. Development Service Industry Management, №2, .S.22–25 [https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6\(3\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2024-6(3))
4. Strapchuk S. Vrakhuвання pryncypiv tsykuliarnoi ekonomiky pry formuvanni biznes-modelei pidpriemstva / Svitlana Strapchuk. // Halytskyi ekonomichnyi visnyk. №2 (69). Ternopilskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet. – 2021. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/69/955.pdf>
5. Povadiuk Ye.O. Vprovadzhennia pryncypiv tsykuliarnoi ekonomiky v mizhnarodnykh lohistychnykh lantsiuhakh postachannia : kvalifikatsiina robota mahistra: 292 Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny / Ye.O. Povadiuk ; Khmelnyts. nats. un-t. – Khmelnytskyi, 2025. – 64 c. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/a933b089-18de-4a91-811c-5e1170943bc7/content>